

DOI: 10.59560/18291155-2024.2-69

ԱՐՄԵՆ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի նախագահի խորհրդական, Հայ-ռուսական համալսարանի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, քաղաքական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

**«ԻՆՔՆԻՀԻՄԱՆՈՒԹՅԱՆ»
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐՈՒՄՆԵՐԻ
ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ¹**

Ամփոփագիր

Հոդվածը նվիրված է «ինքնիշխանություն» երևույթի էության բացահայտմանն ու վերջինի իրավական և քաղաքական բաղադրիչների ուսումնասիրմանը: Ուսումնասիրելով իրավունքի հասկացության ծագումնաբանությունը՝ հետազոտության ընթացքում առանձին ուշադրություն է դարձվել ժամանակակից պայմաններում «ինքնիշխանություն» հասկացության սահմանումներին: Ուսումնասիրության շրջանակներում հետազոտվել են նաև արդի պայմաններում «ինքնիշխանության» սահմանափակման հնարավոր դեպքերը և դրանց հիմքերը:

Հիմնաբառեր. ինքնիշխանություն, պետություն, սահմանադրություն, սահմանափակում, իրավունք, քաղաքականություն:

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ կրթության և գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ (Թեմայի ծածկագիր՝ 22YR-5E006):

1. Ներածություն

Հնագույն ժամանակներից առայսօր «պետություն»-ը գտնվում է միջարք գիտնականների (հիմնականում՝ փիլիսոփաների, քաղաքագետների, իրավաբանների) հետազոտությունների կիզակետում: Վերջինների կողմից ուսումնասիրվում են պետության կառուցվածքը, ձևը, հատկանիշները, էությունը՝ բնութագիրը:

Ձևավորումից ի վեր, պետությունն ինքը՝ որպես հասարակական հարաբերությունների զարգացման արդյունք, էական փոփոխությունների է ենթարկվել, որի արդյունքում, պատմական տարբեր շրջաններում փոփոխության են ենթարկվել նաև պետության բնութագրերը: Փոխվել են պետության ձևի, կառուցվածքի, գործառույթների, նպատակների, էության մասին պատկերացումները: Օրինակ ստրկատիրական պետությունը, որն իր էությամբ ստրկատերերի քաղաքական կազմակերպություն էր, էապես տարբերվում էր այդ հասարակարգին հաջորդող ֆեոդալական պետությունից: Ֆեոդալական պետությունը, որը նախորդում էր բուրժուազիայի շահերն արտահայտող կապիտալիստական պետությանը, իր հերթին ֆեոդալների (ինչպես նաև՝ ավատատերերի, արհեստավորների, հոգևորականների) իշխանություն էր, իր էությամբ տարբերվում էր Ա՝ նախորդող՝ ստրկատիրական, Ա՛ հաջորդող՝ կապիտալիստական հասարակարգերից:

Պատմական զարգացմանը զուգընթաց, տեղի է ունեցել նաև պետության բովանդակության ընկալման փոփոխություն, որի արդյունքում պետությունը հասարակության որոշակի դասերի շահերն արտահայտող կազմակերպությունից վերածվել է ողջ հասարակության շահերն արտահայտող ու պաշտպանող կազմակերպության: Անշուշտ, այդ գործընթացին նպաստել են նաև 17-18-րդ դարերի ժողովրդավարական հեղափոխությունները, որոնց արդյունքում մարդու հիմնարար իրավունքներն ու ազատությունները մղվեցին առաջին պլան, իսկ պետությունը հարկադրանքի միջոցից վերածվեց ժողովրդի հավաքական իրավունքներն ու շահերն արտահայտողի ու պաշտպանի: Այս անընդհատ գործընթացը բերեց մի հանգրվանի, երբ, հատկապես երկրորդ աշխարհամարտին հաջորդող տարիներին, մի

շարք պետություններ (Ֆրանսիա, Իտալիա, Գերմանիա և այլն) սկսեցին Սահմանադրական բարձր մակարդակում ամրագրել պետության ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական լինելու հանգամանքը:

Այս շարքում բացառություն չէ նաև Հայաստանի Հանրապետությունը, որը, մեկնարկելով անկախ պետականության հաստատման գործընթացը, սկզբից Անկախության մասին հռչակագրում¹ ամրագրեց պետության ինքնիշխան լինելու հանգամանքը, ապա Սահմանադրության ընդունմամբ, 1-ին անփոփոխելի հոդվածով² հայոց պետականության հիմնարար բնութագրեր հռչակեց ինքնիշխանությունը, ժողովրդավարական, սոցիալական ու իրավական պետությունը: Ներկայացված բնութագրերն առավել ընդհանուր ու ելակետային սկզբունքներ են, որոնք դրված են պետության կազմակերպման ու գործունեության ապահովման հիմքում, ինչպես նաև ուրվագծում են պետության էությունն ու առաքելությունը:

2. Ինքնիշխանության հասկացությունը և էությունը

Պետությունը՝ որպես ժողովրդի ու հասարակության շահերի արտահայտման հիմնական սուբյեկտ, ի զորու է ամբողջ ծավալով արտահայտելու իր քաղաքացիների կամքն ու ապահովելու նրանց իրավունքներն ու շահերը, բացառապես այն դեպքում, երբ ինքնիշխան է:

«Ինքնիշխանություն» հասկացության արմատները տանում են Նոր ժամանակի սկիզբ: Այն Եվրոպայում կրոնական պատերազմներին զուգահեռ նաև ազգային պետության քաղաքական գաղափարախոսության ձևավորման դարաշրջանն էր³: Հենց այս ժամանակաշրջանում ձևակերպվեց պետական ինքնիշխանության

¹ Հայաստանի անկախության մասին հռչակագիր: Ընդունվել է 23.08.1990 թ., URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2602&lang=arm>

² Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, 1-ին հոդված: Ընդունվել է 05.07.1995 թ. հանրաքվեով, URL: <https://concourt.am/normative-legal-bases/constitution-of-ra/sahmanadrowt-yown-endownvats-1995-t-vakani-howlisi-5-i-hanrak-veov>

³ **Мирумян К.А.** История политической науки. Часть II. Средневековье, Возрождение, Реформация. - Ер.: Изд. РАУ, 2005. - С. 394.

հայեցակարգը, որի շնորհիվ քաղաքական միտքը հակադրվեց միջնադարյան պետությունների անարխիային ու մասնատվածությանը: Անշուշտ, «ինքնիշխանություն» հասկացությունը հայտնի էր նաև անտիկ աշխարհին, բայց քանի որ ֆեոդալական հասարակարգում յուրաքանչյուր ֆեոդալ իրեն ինքնիշխան էր համարում, այն ֆեոդալական հասարակության քաղաքական գիտակցության մեջ հետին պլան էր մղվել:

«Ինքնիշխանություն»-ը ֆրանսիական ծագում ունեցող բառ է. հին ֆրանսերենում այն հնչում է որպես «sovereinite», իսկ վերջինս իր հերթին սերում է լատիներեն «supremapotestas» բառից, որը նշանակում է «բարձրագույն իշխանություն»: Չնայած բառի երկարամյա գոյությանը, իրավաքաղաքական մտքի պատմության մեջ «ինքնիշխանություն»-ը՝ որպես պետության էական հատկանիշ, առաջին անգամ ձևակերպվել, լայնորեն հիմնավորվել և գիտական շրջանառության մեջ է դրվել ֆրանսիացի քաղաքական և պետական գործիչ, փիլիսոփա, իրավաբան, փաստաբան Ժան Բոդենի կողմից: Հասկացությունը Ժ. Բոդենը սահմանում էր հետևյալ կերպ. «Ինքնիշխանությունը պետության բացարձակ և մշտական իշխանությունն է... Քաղաքացիների և հպատակների նկատմամբ բացարձակ, ոչ մի օրենքով չկապված իշխանություն»¹: Մատնանշելով պետության իշխանության բացարձակ և մշտական լինելու հանգամանքը՝ Բոդենը բացարձակ իշխանություն է համարում այն իշխանությունը, որը տրվում է ժողովրդի կողմից՝ առանց որևէ պայմանի և սահմանափակումների, իսկ մշտական իշխանություն այն իշխանությունը, որը գոյություն ունի իր իրավունքի հիման վրա և չի պատվիրակվում որոշակի ժամկետով: Հղում անելով այս մտքին՝ վերջինը նշում է, որ ինքնիշխանները չպետք է հնազանդվեն այլ մարդկանց հրամաններին և պետք է կարողանան (ինքնուրույն, առանց որևէ միջամտությունների – առանձնացվել է հեղինակի կողմից) իրենց հպատակների համար օրենքներ արձակել և չեղարկել դրանք... Ըստ Բոդենի՝ պետության իշխանությունը բարձրագույն և անկախ

¹ Антология мировой философии. В 4-х томах. - М., 1969-1970. - С. 146.

իշխանությունն է ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ այլ պետությունների հետ հարաբերություններում¹: Հակառակ դեպքում, ըստ նրա, խոսք անգամ չի կարող լինել ինքնիշխանության մասին:

Բողենյան «ինքնիշխանություն»-ը, որը սկսած 16-րդ դարից մուտք գործեց աշխարհի գրեթե բոլոր ժողովուրդների խոսույթ, առաջնահերթ նշանակում էր պետության անկախությունը Հռոմի պապից, եկեղեցուց, գերմանական կայսրից, կալվածատերերից, այլ պետություններից: Այն, որպես գերագույն իշխանություն, ներառում է օրենքներ ընդունելու և չեղյալ հայտարարելու, պատերազմ հայտարարելու և խաղաղություն հաստատելու, բարձրաստիճան պաշտոնյաների նշանակման, գերագույն դատարանի գործադրման իրավունքը, ներման իրավունքը, մետաղադրամներ հատելու, հարկեր գանձելու իրավունքը:

Հաջորդող դարերում «ինքնիշխանություն» հասկացության աշխարհագրությունն էլ ավելի ընդլայնվեց և, ինչ-որ առումով, նաև որոշակիացվեց: Եթե ձևավորման շրջանում քննարկվում էր, թե ով է ի վերջո հանդիսանում ինքնիշխանության կրողը և ինչ լիազորություններով նա պետք է օժտված լինի, ապա 17-18 դարերում արդեն առաջ է գալիս նաև ինքնիշխանության աղբյուրի խնդիրը: Արդեն ականավոր մտածողներ Թոմաս Հոբսի, Ջոն Լոքի և Ժան Ժակ Ռուսոյի հայեցակարգերում, ինչպես նաև այդ դարերի քաղաքական պրակտիկայում ինքնիշխանության աղբյուր սկսեց դիտարկվել ժողովուրդը: Այսպես, եթե Ժ. Բոդենը ինքնիշխանության կրող էր համարում բացառապես միապետին, որն անսահմանափակ իշխանություն ուներ ժողովրդի վրա², ապա 18-րդ դարում, ֆրանսիացի մտածող Ռուսոն, ով ինքնիշխանին անվանում էր ոչ այլ ինչ, քան կոլեկտիվ էակ, որը ստացել էր «ժողովուրդ» անունը, մշակեց ժողովրդական ինքնիշխանության դոկտրինը³: Համաձայն

¹ **Мирумян К.А.** История политической науки. Часть II. Средневековье, Возрождение, Реформация. - Ер.: Изд. РАУ, 2005. - С. 399.

² Governments of the World: A Global Guide to Citizen's Rights and Responsibilities / Tate C. N. (ed.). - Thomson Gale, 2006. - P. 1-2. - 392 p. - ISBN 0-02-865815-9.

³ **Руссо Ж.-Ж.** Об общественном договоре. Трактаты / Перевод с франц. А.Д. Хаютина и В.С. Алексеева-Попова. - М.,: "КАНОН-пресс", "Кучково поле", 1998. Книга 1, глава VI и далее. - ISBN 5-87533-113-5.

Ժողովրդական ինքնիշխանության դոկտրինի՝ պետության ժողովուրդը հանդիսանում է գերագույն իշխանության միակ և օրինական կրողը՝ ու պետական ինքնիշխանության աղբյուրը²: Ներկայացված մոտեցումից ուղղակիորեն բխում է, որ ժողովուրդը, հանդիսանալով գերագույն իշխանության միակ և օրինական կրողը, իր ինքնուրույնության մի մասը կամավոր փոխանցում է պետությանը՝ վերջինիս պետական ինքնիշխանությամբ օժտելու համար: Այսինքն՝ պետության ինքնիշխանությունը բաղկացած է յուրաքանչյուր քաղաքացու և ընդհանրապես ողջ ժողովրդի կողմից պետությանը փոխանցված լիազորություններից: Միևնույն ժամանակ, Ազգային ինքնիշխանության (կամ Ժողովրդական ինքնիշխանության) սկզբունքի յուրօրինակ բնութագրում է տրվել ֆրանսիացի իրավաբան Ադեմառ Էսմենի կողմից, համաձայն որի՝ «Ժողովուրդը, ինչպես և անհատը, իրավունքի իմաստով չի կարող վաճառել կամ ինքն իրեն տալ ուրիշին: Քաղաքական ազատությունը, ինչպես անհատական ազատությունը, ըստ էության անօտարելի է: Բայց նույնիսկ եթե ենթադրենք, որ ինքնիշխանությունն ըստ էության անփոխանցելի (անզիջելի – առանձնացվել է հեղինակի կողմից) բան չէ, այնուամենայնիվ ակտը, որով որևէ ազգ որոշակի պահի զիջի այն, իրավական իմաստով պետք է համարվի անվավեր: Իրականում դուք կարող եք օտարել միայն այն, ինչ ձեզ է պատկանում: Մինչդեռ ազգային ինքնիշխանությունը չի պատկանում այս սերնդին, այն ունի անհրաժեշտ և օրինական իրավունք՝ ազատորեն օգտագործելու, բայց միայն օգտագործելու այն: Սակայն ազգային ինքնիշխանությունը պատկանում է պետության մեջ մարմնավորված ազգին, այսինքն հաջորդական սերունդների ամբողջ շարքին, այն որքան պատկանում է այսօրվա սերնդին, նույնքան պատկանում է վաղվա սերնդին: Դա այն սրբազան

¹ Левин И.Д. Суверенитет. - Спб.: Юридический центр Пресс, 2003. - С. 18. - ISBN 5-94201-195-8.

² Черниченко С.В. Государство как личность, субъект международного права и носитель суверенитета // Российский ежегодник международного права. - СПб.: Издательский дом СПбГУ, 1995. - С. 23-24.

ավանդն է, որը սերունդները փոխանցում են միմյանց»¹: Էսմենի մոտեցումը լրացնելով՝ բողեյյան «ինքնիշխանության անբաժանելիության» սկզբունքը փաստում է, որ չնայած ինքնիշխանությունը պատկանում է պետության մեջ մարմնավորված ազգին՝ այն որևէ պարագայում չի կարող զիջվել կամ փոխանցվել այլոց նաև ժողովրդի կողմից:

Վերոշարադրյալից ուրվագծվում է, որ իրավաքաղաքական մտքի պատմության տարբեր ժամանակահատվածներում ձևավորվել և շրջանառության մեջ են դրվել «ինքնիշխանության» տարբեր՝ պետական, ժողովրդական և ազգային մոտեցումներ: Մասնավորապես, եթե Նոր ժամանակի սկզբում Ժ. Բողեյի կողմից ձևակերպվեց և շրջանառության մեջ դրվեց «պետականինքնիշխանության» հասկացությունը, ապա արդեն մեկ դար անց Ժ.Ժ. Ռուսոն, ինքնիշխանության կենտրոնում դիտարկելով ժողովրդին, մշակեց «ժողովրդականինքնիշխանության» հայեցակարգը, իսկ ահա դրանից ոչ շատ ուշ մեկ այլ ֆրանսիացի իրավաբան Էսմենը հիմք դրեց «ազգայինինքնիշխանության» հասկացությանը: Ընդ որում, հարկ է նշել նաև, որ ներկայացված մոտեցումները հաճախ մրցակցության մեջ են մտնում՝ հայտնվելով մի շարք իրավաբան և քաղաքագետ գիտնականների հետազոտությունների կիզակետում, որոնք ուղղված են բացահայտելու նշյալ մոտեցումների փոխգործակցությունն ու հարաբերակցությունը: Դիտարկելով պետական և ժողովրդականինքնիշխանության հասկացությունների հարաբերակցության հարցը՝ մասնագետների մի մասն ամբողջապես նույնացնում է դրանք, մյուսը գտնում է, որ պետականինքնիշխանությունն ածանցվում է ժողովրդականինքնիշխանությունից, իսկ երրորդներն ընդհանրապես բացառում են ժողովրդականինքնիշխանության գոյությունը՝ ընդունելով միայն պետությանինքնիշխանությունը: Ինչ վերաբերում է ազգայինինքնիշխանությանը, ապա այն, որպես կանոն, կապվում

¹ Эсмен А. Общие основания конституционного права / Пер. с франц. / Под ред. В. Дерюжинского – СПб., 1898 г. – С. 140, URL: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b4/%D0%AD%D1%81%D0%BC%D0%B5%D0%BD.%D0%9E%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%B5.%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F.%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE.%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0.%281898%29.pdf>

է ազգերի ինքնորոշման իրավունքի հետ: Ընդհանուր առմամբ, անկախ գոյություն ունեցող տարատեսակ մեկնաբանություններից, ինչպես արդարացիորեն նշում է Բ. Էբզեևը¹, ինքնիշխանությունը հանդես է գալիս որպես մեկ միասնական հասկացություն, որը չի կարող բաժանվել պետության, ժողովրդի և ազգի միջև, քանի որ այդ ինքնիշխանությունները միևնույն երևույթի տարբեր կողմեր են: Ժողովրդական և ազգային ինքնիշխանությունը գտնվում է պետության ինքնիշխանության հիմքում, որն իր հերթին հանդիսանում է ժողովրդի և ազգի ինքնիշխան կամքի արտահայտման իրավաքաղաքական ձևը:

Չնայած դարերի ընթացքում ինքնիշխանության հասկացության շուրջ ձևավորված տասնյակ մոտեցումներին՝ ժամանակակից իրավաբանական և քաղաքական գիտությունն առավելապես շարունակում է բողենյան ավանդույթները՝ պետական ինքնիշխանությանը վերագրելով այնպիսի հատկություններ, ինչպիսիք են գերակայությունը, ինքնուրույնությունը, լիիշխանությունը, անբաժանելիությունը, անկախությունը, իրավահավասարությունը, անօտարելիությունը, միասնությունը: Ինքնիշխանությունն անբաժանելի է, քանզի այն բնորոշ է պետությանը՝ որպես մեկ միասնական ամբողջություն, բայց ոչ նրա առանձին ինստիտուտներին, պաշտոնյաներին կամ հանրային իշխանության ներկայացուցիչներին:

Պետական ինքնիշխանությունը հավաքական քաղաքական-իրավական երևույթ է, որի քաղաքական և իրավական բաղադրիչները ոչ միայն գտնվում են անքակտելի կապի մեջ, այլև փոխլրացնում են միմյանց: Այսինքն՝ պետությունը կարող է համարվել ինքնիշխան միայն այն դեպքում, երբ առկա են նրա և քաղաքական, և իրավական ասպեկտները: Այս առումով տեղին է նշել Մ. Մարչենկոյին², ով նշում է, որ անկախ նրանից, թե ինչպես է հասկացվում և ինչպես է սահմանվում պետական ինքնիշխանությունը, նրա հասկացության և բովանդակության մեջ մեթոդաբանորեն կարևոր է առանձնացնել

¹ Эбзеев Б.С. Конституция, демократия, права человека. - М., 1992. - С. 169.

² Марченко М.Н. Государственный суверенитет: проблемы определения понятия и содержания // Правоведение. 2003. №1. - С. 186, 187.

երկու ասպեկտ՝ ֆորմալ-իրավական և փաստական: Իսկ ահա Պ. Օլը նշում է, որ «ինքնիշխանությունը սերտորեն կապված է քաղաքական իշխանության հետ, այսինքն՝ սուբյեկտի՝ իր կամքը քաղաքականության մեջ իրականացնելու իրական ունակության հետ»¹: Ասվածից բխում է, որ ինքնիշխանության միայն իրավական, ֆորմալ ամրագրումը բավարար չէ իրական ինքնիշխանություն ունենալու համար, անհրաժեշտ է նաև դրա փաստացի կյանքի կոչելու հնարավորության առկայությունը²:

Վերոշարադրյալը փաստում է այն, որ պետության ինքնիշխանությունը նրա քաղաքական-իրավական միացյալ հատկությունն է, որն արտահայտվում է երկրի ներսում պետական իշխանության գերակայությամբ և արտաքին հարաբերություններում՝ անկախությամբ: Այսինքն՝ **ինքնիշխանությունը պետական իշխանության գերակայությունն ու անկախությունն է իր տարածքի ներսում և անկախությունն ու իրավահավասարությունը այլ պետությունների հետ հարաբերություններում**: Իր տարածքի ներսում պետության ինքնիշխանությունը (ներքին ինքնիշխանություն) դրսևորվում է քաղաքական համակարգի այլ կազմակերպությունների նկատմամբ պետության գերակայությամբ և լիիշխանությամբ, ինչն արտահայտվում է օրենսդիր, գործադիր և դատական գործառույթներ իրականացնելու պետության բացառիկ և մենաշնորհային իրավունքով: Ընդհանուր առմամբ, պետության ինքնիշխանությունն իր մեջ ներառում է օրենքներ ընդունելու, հրապարակելու և դրանք կիրառության մեջ դնելու իրավունքը, պետական մարմիններ ձևավորելու և պետական խորհրդանիշներ (զինանշան, օրհներգ, դրոշ) սահմանելու իրավունքը, պետական դրամական միավոր ունենալու, հարկեր ու տուրքեր սահմանելու իրավունքը, պատերազմ հայտարարելու և խաղաղություն հաստատելու իրավունքը, օտարերկրյա պետություններում և վերապետական կազմակերպություններում իր ներկայացուցիչներին նշանակելու

¹ **Оль П.А.** Политико-правовая сущность суверенитета // Вестник Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского: Власть и право. 2003. Вып. 2. - С. 109.

² **Хабиров Р.Ф.** Соотношение государственного суверенитета и права // Право и государство: теория и практика. 2008. №. 6. - С. 29.

իրավունքը, միջպետական կազմակերպությունների համահիմնադիր հանդիսանալու և դրանց անդամագրվելու իրավունքը և այլն:

Որպես միջազգային իրավունքի սուբյեկտի, այլ պետությունների հետ հարաբերություններում պետության ինքնիշխանությունը (արտաքին ինքնիշխանություն) դրսևորվում է վերջինի անկախությամբ, իրավահավասարությամբ, պետության ներքին գործերին դրսից միջամտելու անթույլատրելիությամբ, վերպետական միջազգային կազմակերպություններին անդամության իրավահավասարությամբ: Անկախ պետության տարածքի չափից, բնակչության թվից, կառավարման և կառուցվածքի ձևերից՝ ինքնիշխանությամբ օժտված է ցանկացած պետություն: Պետությունների ինքնիշխանության սկզբունքը դրված է նաև ժամանակակից միջազգային իրավունքի հիմքում և արտացոլված է մի շարք միջազգային-իրավական փաստաթղթերում, որոնք, առանց օրինական հիմքերի, բացառում են պետության ինքնիշխանության սահմանափակումն ու պետության ներքին գործերին միջամտությունը: Ինքնիշխանության հարգումը և պետության ներքին գործերին չմիջամտելու սկզբունքը՝ որպես միջազգային իրավունքի հիմնարար սկզբունք, ամրագրված է ՄԱԿ-ի կանոնադրության 2-րդ հոդվածի 7-րդ կետում¹ (որպես «jus sodeps» նորմ՝ միջազգային իրավունքի հրամայական նորմ) և «պետությունների ներքին գործերին միջամտելու և միջամտելու անթույլատրելիության մասին հռչակագրում»²:

3. Ինքնիշխանության սահմանափակումը

Միևնույն ժամանակ, պետությունների ինքնիշխանության ծավալը միատեսակ չէ և քիչ չեն դեպքերը, երբ պետությունների ինքնիշխանությունը սահմանափակված է կամ ձևական բնույթ է կրում: Առհասարակ, ժամանակակից աշխարհում պետական իշխանության ներքին գերակայությունն ու արտաքին անկախությունն ավելի ու ավելի են սահմանափակվում միջազգային իրավունքով:

¹ ՄԱԿ-ի կանոնադրություն, հոդված 2, կետ 7, URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>

² Декларация о недопустимости интервенции и вмешательства во внутренние дела государств. Принята резолюцией 36/103 Генеральной Ассамблеи от 9 декабря 1981 года, URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/internal_affairs_decl.shtml

Որպես կանոն առանձնացվում են պետության ինքնիշխանության սահմանափակման կամավոր կամ հարկադիր ենթատեսակներ: Ընդ որում, այն կարող է լինել ինչպես ամբողջական, այնպես էլ մասնակի: Ինքնիշխանության կամավոր սահմանափակում կարելի է համարել պետության անդամակցումը օրինակ համադաշնությանը կամ միջպետական կազմակերպությանը, որի արդյունքում պետությունն իր ինքնիշխան իրավունքների մի մասը փոխանցում է վերջիններին՝ փոխարենը այլ իրավունքներ կամ արտոնություններ ստանալով: Ինչպես արդարացիորեն նշում է Վ. Իվանովը¹ ընդհանրապես, պետության՝ միջազգային (միջպետական) հաղորդակցություն մեջ մտնելու փաստը՝ պայմանագրերի կնքում, մասնակցություն միջազգային կազմակերպությունների գործունեությանը և այլն, փաստացի նշանակում է պետության ինքնիշխանության սահմանափակում, քանզի այն մեխանիկորեն այլ ինքնիշխանությունների նկատմամբ առաջացնում է պարտավորություններ:

Որպես ինքնիշխանության հարկադիր սահմանափակման օրինակ կարելի է ներկայացնել պատերազմում հաղթող պետության կողմից հաղթված պետության նկատմամբ ներկայացվող միակողմանի պահանջները: Ինքնիշխանության հարկադիր սահմանափակման օրինակ են նաև ՄԱԿ-ի կանոնադրության յոթերորդ՝ «Գործողություններ խաղաղության սպառնալիքի, խաղաղության խախտումների և ագրեսիայի գործողությունների վերաբերյալ» գլխով նախատեսված սահմաններում և դեպքերում իրականացվող գործողությունները, երբ կարող է զինված ուժեր կիրառվել այն պետությունների նկատմամբ, որոնք թույլ են տալիս մարդու իրավունքների կոպտագույն և պարբերական խախտումներ, սպառնալիք են հանդիսանում խաղաղությանը: Այս գործողությունը միջազգային իրավունքում առավել հայտնի է հումանիտար ներխուժում (հումանիտար ինտերվենցիա, անգլ.՝ Humanitarian intervention) կամ մարդասիրական միջամտություն անվանումներով: Որպես հումանիտար ինտերվենցիայի օրինակ կարելի

¹ **Иванов В.** Государство и суверенитет. Спор о суверенитете // Русский журнал, 2009. www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Gosudarstvo-i-suverenitet

է բերել ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի որոշումների հիման վրա ինքնիշխանության սահմանափակման պրակտիկան Հարավսլավիայում, Իրաքում, Սիրիայում և այլն:

4. Ամփոփում

Այսպիսով, պետական ինքնիշխանությունն անկյունաքարային տեղ է զբաղեցնում ներպետական և վերպետական հարբերություններում: Այն բարդ, բազմաշերտ, և հավաքական երևույթ է, որի իրական գոյությունը հնարավոր է ապահովել բացառապես նրա երկու՝ քաղաքական և իրավական բաղադրիչների առկայության ու դրանց կայուն փոխգործակցության ու փոխլրացման արդյունքում:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. Հայաստանի անկախության մասին հռչակագիր: Ընդունվել է 23.08.1990 թ., URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=-show&ID=2602&lang=arm>

2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, 1-ին հոդված: Ընդունվել է 05.07.1995 թ. հանրաքվեով, URL: <https://concourt.am/normative-legal-bases/constitution-of-ra/sahmanadrowt-yown-endownvats-1995-t-vakani-howlisi-5-i-hanrak-veov>

3. **Мирумян К.А.** История политической науки. Часть II: Средневековье, Возрождение, Реформация. - Ер.: Изд. РАУ, 2005.

4. Антология мировой философии. В 4-х томах. - М., 1969-1970. - С. 146.

5. Governments of the World: A Global Guide to Citizen's Rights and Responsibilities / Tate C. N. (ed.). - Thomson Gale, 2006. - P. 1-2. - 392 p. - ISBN 0-02-865815-9.

6. **Руссо Ж.-Ж.** Об общественном договоре. Трактаты / Перевод с франц. А.Д. Хаютина и В.С. Алексеева-Попова. - М.: “КАНОН-пресс”, “Кучково поле”, 1998. Книга 1, глава VI и далее. — ISBN 5-87533-113-5.

7. **Левин И. Д.** Суверенитет. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. - С. 18. - ISBN 5-94201-195-8.

8. **Черниченко С.В.** Государство как личность, субъект международного права и носитель суверенитета // Российский ежегодник международного права. - СПб.: Издательский дом СПбГУ, 1995. - С. 23-24.

9. **Эсмен А.** Общие основания конституционного права / Пер. с франц. / Под ред. В. Дерюжинского. - СПб, 1898 г. - С. 140, URL: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b4/%D0%AD%D1%81%D0%BC%D0%B5%D0%BD.%D0%9E%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%B5%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F.%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE.%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0.%281898%29.pdf>

10. **Эбзеев Б.С.** Конституция, демократия, права человека. - М., 1992. - С. 169.

11. **Марченко М.Н.** Государственный суверенитет: проблемы определения понятия и содержания // Правоведение. 2003. №1. - С. 186, 187.

12. **Оль П.А.** Политико-правовая сущность суверенитета // Вестник Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского: Власть и право. 2003. Вып. 2. - С. 109.

13. **Хабиров Р.Ф.** Соотношение государственного суверенитета и права // Право и государство: теория и практика. 2008. №. 6. - С. 29.

14. ՄԱԿ-ի կանոնադրություն, հոդված 2, կետ 7,
URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>

15. Декларация о недопустимости интервенции и вмешательства во внутренние дела государств. Принята Резолюцией 36/103 Генеральной Ассамблеи от 9 декабря 1981 года,

URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/internal_affairs_decl.shtml

16. **Иванов В.** Государство и суверенитет. Спор о суверенитете // Русский журнал, 2009, URL: www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Gosudarstvo-i-suverenitet

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ПРАВОВОЙ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩИХ “СУВЕРЕНИТЕТА”

Аннотация

Статья посвящена раскрытию сущности явления “суверенитет” и изучению правовых и политических составляющих последнего. В статье в ходе изучения генеалогии понятия права отдельное внимание было уделено определениям понятия “суверенитет” в современных условиях. В рамках исследования также были рассмотрены возможные случаи ограничения “суверенитета” в современных условиях и их основания.

Ключевые слова: суверенитет, государство, Конституция, ограничение, право, политика.

ON SOME ISSUES OF THE LEGAL AND POLITICAL COMPONENTS OF “SOVEREIGNTY”

Annotation

The article is devoted to the disclosure of the essence of the phenomenon of “sovereignty” and the study of the legal and political components of the latter.

Studying the genealogy of the concept of law, special attention was paid to the definitions of the concept of “sovereignty” in modern conditions. The study also examined possible cases of limitation of “sovereignty” in modern conditions and their grounds.

Keywords: sovereignty, state, Constitution, restriction, law, politics.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 20.05.2024 թ., տրվել է գրախոսության 20.05.2024 թ., ընդունվել է տպագրության 30.05.2024 թ.